

GU-ISS-99-6
Research Reports from
the Department of Swedish
Göteborg University

ISSN-1401-5919

Lexikon i konfrontation

Jerker Järborg

Språkdata, Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet, Box 200, SE-405 30, Göteborg

Jag vill tacka Anneli Fridlund och Catarina Røjder för det grundliga semantiska märkningsarbete och de många insiktsfulla kommentarer som möjliggjort denna rapport.

1. Bakgrund

Projektet Lexikalisk betydelse och användningsbetydelse (LBAB) syftar, som namnet anger, till att studera relationen mellan dessa två storheter; dvs mellan en abstrakt enhet avsedd att i någon mån motsvara språkförmågan ("competence") och instanser av motsvarande enhet i språkliga kontexter ("performance"). Projektet beskrivs närmare i Järborg 1997. Om man arbetar med ett betydelsebegrepp av huvudsakligen referentiell karaktär (som många lingvister med logisk-filosofisk bakgrund) är det naturligt att betona kontextens roll, eftersom det endast är i kontext som ord pekar ut företeelser i "världen". För projektet LBAB, som stöder sig på en lexikologisk tradition ytterst syftande till kartläggning av det "mentala lexikonet", är det däremot naturligt att betona den lexikaliska betydelsens stora roll i kommunikationen, t.ex. vid textförståelse. För att något antecipera den hittillsvarande undersökningens resultat verkar det som om användningsbetydelser i det alldeles övervägande antalet fall kan betraktas som förutsägbara instantieringar av välbeskrivna lexikaliska betydelser (dvs att projektets utgångshypotes verkar stämma). Nyckelordet här är givetvis "välbeskrivna". I denna skrift kommer jag att diskutera ett antal fall av ej välbeskrivna lexikaliska betydelser som upptäckts genom konfrontation mot användningar i autentisk text, samt vilka typer av förändringar som i anledning härav vidtagits i det lexikaliska underlagsmaterialet. Jag hoppas också kunna visa att förändringarna ej är triviala, i den meningen att en ny lexikalisk beskrivning upprättats för varje avvikande användning. På detta idiosynkratiska sätt kunde man visserligen "bevisa" projektets hypotes, på bekostnad av vetenskaplig trovärdighet.

2. Materialen

2.1 Det lexikaliska materialet

Detta utgörs av den lexikaliska datadaten GLDB, i en av sina versioner. Databasen skapades ursprungligen i projektet Lexikalisk databas och innehöll lexikalisk information, strukturerad i olika informationskategorier. Informationen var primärt bunden till de lexikaliska enheterna, vilka kan sägas ha utgjort det grundläggande resultatet av projektet. Enheterna upprättades på tre nivåer. Den formella enheten är lemmat, en abstraktion över en grupp grafiska ord inom samma ordklass, vilka alla utgör böjningsformer inom samma paradigm och har principiellt samma uttal, m.m. (se vidare NFO 1 1970, SOB 1986 (inledningarna), Järborg 1989). Till lemmat, som kan anses som en bekväm beskrivningsenhet snarare än en språkligt basal sådan, knöts information om variantformer, uttal, böjning etc. Varje lemma (vanligen representerat av sin normala lexikografiska grundform) sammanfattar i sig uttrycksformerna för en eller flera innehållsenheter, lexem, vilka är de egentliga huvudenheterna i databasen. Varje lexem har en kärnbetydelse och ofta därtill även en eller flera lexikaliserade underbetydelser, vilka kan relateras till kärnbetydelsen genom generella regler för transferering av betydelser (försvagning, utvidgning, överföring etc.). Lexem och underbetydelser identifierades innehållsligt genom definitioner eller andra betydelsebeskrivningar. Till både lexemets kärnbetydelse och dess underbetydelser knöts information om eventuell avvikande syntax, bruklighet, eventuellt fackområde m.m., jämte språkliga exempel både på samman-sättningar/avledningar och satser/satsfragment. I den underliggande, egentliga, databasen har varje enhet på varje nivå ett unikt tekniskt identifikationsnummer och de här beskrivna över- och underordningsförhållandena är upprättade via datalänkar. För praktiskt bruk identifieras däremot enheterna med en ordkropp, enligt ovan, följd av en sifferbeteckning på upp till tre positioner (av praktiska och historiska skäl används bokstäver som siffror i den sista positionen). Man får alltså, för en viss underbe-

tydelse, t.ex. **ordkropp 2/3/b**, med lemmasiffran 2, lexemsiffran 3 och underbetydelse-”siffran” b (andra underbetydelsen). – Vissa enheter, bl.a. flerordsenheter eller helt frasbundna lemmen, har avvikande representation och information men de utgör en liten minoritet.

I sin ursprungliga form innehöll databasen ca 58 000 lemmen, uppdelade på 66 000 lexem, vilka i sin tur tillsammans hade 25 000 underbetydelser. Härvid bör märkas att många lexem hade flera underbetydelser; den stora majoriteten av lemmen motsvarade alltså bara ett lexem och majoriteten av lexem hade enbart sin kärnbetydelse. – Härtill kom ett antal idiom m.m. som ej är intressanta i detta sammanhang. - Denna första version, som helt enkelt kallades LDB, låg till grund för Svensk ordbok (S.O.B. 1986). I fortsättningen utvecklades databasen efter två linjer: dels användes den som underlag för ytterligare lexikografiska produkter (t.ex. Nationalencyklopediens ordbok, NEO, 1995-96), dels användes den för intern vetenskaplig vidareutveckling i olika lexikologiska projekt. Samtidigt kom beteckningen LDB, särskilt i engelskspråkig litteratur, att användas som appellativ. Som sammanfattande namn infördes därför beteckningen GLDB (där G skall tolkas Göteborg/Göteborgs universitet), vars båda versioner vid behov åtskiljs med tilläggen NEO resp. SDB (Semantisk databas; namn på ett av fortsättningsprojekten).

Versionen GLDB/NEO har framför allt tillförts ett antal nya informationskategorier: på lemmnivå utökad uttalsinformation, formell morfologisk struktur och viss avledningsinformation, på lexemnivå information om etymologi m.m., om över- och underordning i vissa fall samt vissa uppgifter om syntaktisk konstruktion. Framför allt har denna version emellertid utökats genom tillägg av nya ord (lemmen). Versionen GLDB/SDB har utvecklats dels genom att cirkulariteter och andra defekter i definitionssystemet har korrigerats på många ställen, dels genom att definitioner och andra betydelsebeskrivningar i delar av materialet försetts med extensiv tilläggsinformation, bl.a. om definitionernas interna semantiska struktur (se t.ex. Järborg 1996). Fortfarande har dock båda versionerna i stort sett samma enheter (lemmen, lexem, underbetydelser), vilket innebär att det är tämligen enkelt att komplettera den ena versionen med information ur den andra. Projektet LBAB arbetar med SDB-versionen, bl.a. av det skälet att det i denna ej fordras några anpassningar till lexikografiska traditioner eller krav. Den enda nackdelen är att SDB-versionen ej systematiskt tillförts nyord på samma sätt som NEO-versionen, vilket dock i praktiken är ett mycket litet (och enkelt lösbart) problem.

2.2 Textmaterialet

Detta utgörs i första hand av den s.k. SUC-korpusen. I andra hand finns flera andra texter i princip tillgängliga; dock har det, av tekniska skäl, hittills ej gått att märka dem (projektet handikappas här, liksom på andra punkter som skall nämnas, av det faktum att dess ursprungliga systemerare kom att lämna institutionen vid pilotårets utgång). SUC-korpusen har i och för sig flera fördelar: den är välbeskriven, balanserad (i stort sett efter principerna i den ursprungliga Brown-korpusen) och representerar ett betydligt senare skede än de textmaterial som användes vid uppbyggnaden av GLDB. Den är vidare försedd med ordklassmärkning och dess textord har lemmatiserats; uppgifter som ej utnyttjas i LBAB. Däremot kan man tänka sig en fruktbar jämförelse mellan SUC:s markeringar och de lemma- och lexemmarkeringar som blir ett resultat av LBAB.

3 Materialundersökningen

Den metodologiska grundtanken i LBAB är enkel: att märka textorden med närmast motsvarande enheter ur GLDB (ordkropp, lemma, lexem, ev. underbetydelse) och att därvid arbeta med textorden alfabetiskt ordnade (initial- eller finalalfabetiskt) och omgivna av närmast, i

s.k. KWIC-format (Key Word In Context). Fördelen med arbetssättet är givetvis att man får en överblick över ett visst ords totala användning och kan jämföra denna bild med de lexikaliska betydelsebeskrivningarna i ett sammanhang. Vidare antogs märkning av ett textord i många fall kunna kopieras till nästa belägg. Den enkla grundtanken var emellertid tämligen komplicerad att implementera; se vidare Sjögreen 1998. Tekniskt består märkningen av en pekare från en enhet i GLDB till ett textord (egentligen till en textposition). Från denna struktur kan i princip genereras dels en semantiskt märkt text med lexikaliska etiketter till varje ord, dels ett lexikon med ett antal textbelägg (t.ex. konkordansrader eller längre) till varje enhet. Sammansatta ord vars led är belagda i GLDB får båda leden märkta, plus ytterligare beskrivning (se Järborg 1998). Ord eller ordled som ej är belagda i GLDB får en särskild markering (gäller särskilt namn men även utländska ord m.m.). Det finns olika möjligheter att befråga och kommentera enskilda textord, dels genom frågeteckenmarkering, dels genom kommentar i klartext.

Från början var det tänkt att i ett första arbetsmoment märka enbart lemmatillhörighet men detta moment visade sig överflödigt, utom kanske vid vissa komplicerade fall (som vid prepositionen, alternativt verbpartikeln, *av*; se vidare nedan). Den faktiska arbetsgång som visat sig ändamålsenlig är (i) att ett avsnitt ur konkordansen (normalt den uppsättning rader vars nyckelord inleds, alternativt avslutas, med en viss sträng) märks med fullständiga uppgifter ur GLDB, så långt möjligt, samt (ii) att kvarstående problemfall behandlas, den semantiska relationen mellan sammansättningsled beskrivs och namn m.fl. icke-lexikaliska enheter ges en enkel klassificering. Till momentet (ii) anknyter ett moment (iii), utgörande projektets återkoppling till GLDB, nämligen justeringar av databasens enheter och betydelse-beskrivningar. Det är detta moment, och dess samspel med moment (ii), som är ämnet för föreliggande skrift.

Det hävdas ej sällan att semantisk märkning på denna ambitionsnivå är svårartat subjektiv, ja att den rentav vore omöjlig att utföra. Erfarenheterna från hittillsvarande projektarbete tycks visa både att märkningen är genomförbar och att den har en betryggande grad av intersubjektiv giltighet. Den intersubjektiva aspekten täcks redan genom arbetsmomentens fördelning på olika personer, eftersom momentet (i) hittills huvudsakligen har utförts av projektmedarbetare (Annelie Fridlund, Catarina Røjder) medan momenten (ii) och (iii) åvilar projektledaren (undertecknad). I praktiken har projektledaren haft att utgå från ett märkt konkordansavsnitt, med frågetecken och kritiska kommentarer, ofta kompletterade med skrivna anteckningar, och arbetat vidare på detta avsnitt, varvid han bl.a. måst ta ställning till medarbetarnas anmärkningar om svårapplicerade enheter och betydelsebeskrivningar i GLDB. Medan det givetvis har funnits fall där medarbetarna sett problem som ej bedömts som sådana av projektledaren, och vice versa, är det påfallande hur ofta medarbetarna har upptäckt faktiska svagheter i GLDB som fordrat korrigeringar. (Vad som här betraktas som en "faktisk svaghet" skall närmare utredas i samband med genomgången av konkreta exempel på ändringar i avsnitten 4.1 – 4.5 nedan.) – Det kan tilläggas att ytterligare två personer (doktorander) sysslat med det semantiska märkningsarbetet mera sporadiskt, på arvodesbasis; erfarenheterna från deras insatser är väsentligen likartade. Vidare har en liten uppgift om semantiska sammansättningsrelationer utförts av studenter på C/D-nivå i svenska, till vilken jag hoppas kunna återkomma i en annan skrift. Det intressanta i detta sammanhang var att intuitionerna i denna grupp (på c:a 25 personer) åter var så pass överensstämmande, både beträffande sammansättningsbetydelse (som ligger utanför ämnet för denna skrift) och beträffande svagheter i den lexikaliska betydelsebeskrivningen för de ingående sammansättningsleden (till vilka studenterna hade tillgång).

Den första märkningen, enligt moment (i), har nu täckt bortåt 50 000 konkordansrader av enmiljonskorpusen; nämligen bokstaven A, avsnittet *av** efter ordet *av*, bokstaven B, avsnittet *ba**, bokstaven D till och med *dag**, bokstaven K till minst *kr** och flera nedslag på bokstaven S, särskilt avsnittet *sm**. Momenten (ii) och (iii) ligger efter, delvis därför att projektledaren fördröjts av andra uppgifter, delvis därför att momentet (iii) har blivit mer omfattande än väntat. Denna skrift bygger på ett helt färdigbehandlat material om 7199 konkordansrader, plus några tusen mer provisoriskt behandlade. Dessa exempel på användningsbetydelser har givit

anledning till större eller mindre ändringar vid 114 enheter i GLDB, dvs c:a en ändrad enhet per 63 konkordansrader (en förteckning över samtliga förändrade enheter finns som appendix). Det är naturligtvis nästan meningslöst att försöka extrapolera dessa siffror, särskilt med hänsyn till att det proportionellt sett måste göras fler ändringar i inledningsskedet (eftersom vissa ändringar avser högerled i sammansättningar och alltså redan är genomförda då ordet senare behandlas som simplex). Givet en genomgång av konkordansexempel som täcker hela alfabetet (dvs ej nödvändigtvis hela korpusen) kan man möjligen våga att gissa att det kan bli fråga om något eller några tiotusental ändringar. Detta är ett ansevärt antal, även om ändringarna varierar kraftigt i komplexitet, som vi skall se i det följande. Det kan tilläggas att antalet olika, tillfälliga sammansättningar (dvs lexikalisk frekvens) i det färdigbehandlade materialet är 337. Någon exakt statistik över textuell frekvens kan ej ges (ej heller för namn o.d.), beroende på att erforderlig programvara ej hunnit utvecklas men om man räknar med en genomsnittsfrekvens på 2,5 per tillfällig sammansättning (jfr Järborg 1998) får man fram att c:a 12% av textorden skulle utgöras av tillfälliga sammansättningar, vilket är oväntat lite.

4. Lexikaliska justeringar i teori och praktik

Betydelsebeskrivningen i GLDB av lexemens kärnbetydelser består av dels en definition i objektspråk (obligatorisk), dels av ett s.k. definitionstillägg i metaspråk (optionellt men ofta använt). För underbetydelser tillkommer en s.k. transfereringskommentar i metaspråk (obligatorisk), medan definition och definitionstillägg här båda är optionella. Definitionen skall i princip vara semantiskt och syntaktiskt utbytbar mot lexemet i fråga i alla kontexter (den syntaktiska utbytbarheten kan därvid fordra vissa enkla transformationer); det följer att alla obligatoriska s.k. betydelsefaktorer skall finnas representerade i definitionen. Definitionstillägget kompletterar definitionen med sådant som optionella men viktiga betydelsefaktorer samt s.k. relationella betydelsefaktorer (se Norén 1990) som p.g.a. utbyteskravet ej kan finnas representerade i definitionen (t.ex. information om semantisk kategori för objektet till ett transitivt verb). Därtill kan sådant som lexemets typiska semantiska kontext beskrivas (t.ex. att ett visst lexem mest förekommer i negativ kontext). Transfereringskommentaren skall beskriva relationen mellan kärnbetydelsen och underbetydelsen, vilket ibland görs tämligen detaljerat (genom utpekande av de förändringar i definitionen som skall ske för att den skall gälla för underbetydelsen), ibland schematiskt (t.ex. "äv. överfört", för att antyda en metaforisk underbetydelse) och ibland endast som ett slags hänvisning till underbetydelsens egen definition (vilken borde vara, men sällan är, en tydlig variant av kärnbetydelsens definition). Med denna principiella struktur kan kärnbetydelsens definition göras (relativt) konkret och pregnant eftersom den ej som den står behöver täcka underbetydelserna direkt. Om transfereringskommentaren gäller att den måste ha goda paralleller i den övriga data-basen, dvs vara en instans av en (relativt) generell regel i det lexikalisk-semantiska systemet. En underbetydelse kan betraktas som en grupp användningsbetydelser som är tillräckligt stor och stabil för att generaliseras till en typ och därför har lexikaliserats. – Se vidare Järborg 1989, Järborg 1996.

Av denna beskrivning framgår de möjliga feltyper som kan fordra justeringar i databasen. Definitionen kan ha fel (semantiskt) huvudord, vilket ger fel semantisk kategori för lexemet; definitionen kan vara alltför allmän eller, å andra sidan, alltför specifik; väsentliga betydelsefaktorer (särskilt relationella sådana) kan saknas; uppenbart behövliga underbetydelser kan saknas; relationen mellan kärna och underbetydelse kan vara felaktigt analyserad och/eller beskriven; en underbetydelse kan ha förts till fel lexem, etc. Dessutom kan naturligtvis ett väl-motiverat lemma, eller lexem, helt saknas i databasen. Den grundläggande testmetoden är helt enkelt insättning av definitionen (eller definition modifierad av transfereringskommentar) i kontexterna och analys av upptäckta diskrepanser i termer av betydelsefaktorer etc. Analysen kan stödja sig på på metoder för formalisering av definitioner som utvecklats inom andra projekt (se Järborg 1996), icke minst när det gäller relationella eller implicit förefintliga betydelsefaktorer. Analysen av lexem ingående i tillfälliga sammansättningar underlättas ytterligare av att

dylika sammansättningar förväntas uppvisa någon av ett fåtal semantiska standardrelationer mellan leden (se Järborg 1998), vilket alltså ger ytterligare en semantisk kontext i vilken lexemet kan testas.

I fallbeskrivningen nedan tillämpas följande konventioner. Enheter ur GLDB skrivs i fetstil, vid behov med lemmanummer, lexemnummer och nummer för underbetydelse, separerade med snedstreck, som i exemplet i avsnitt 3.1 ovan. Definitionen skrivs inom enkelcitats. Definitionstillägg skrivs mellan snedstreck. Transfereringskommentar skrivs inom vinklar (">", "<"). Exempel ur GLDB på ett visst lexem eller en viss underbetydelse skrivs i kursiv. Konkordansexempel skrivs på egna rader, inledda och avslutade med tre punkter, med nyckelordet i kursiv.

4.1 Felande underbetydelser

Den kanske vanligaste typen av förändring avser tillägg av en underbetydelse till ett givet lexem. I många fall saknas t.ex. en ganska naturlig metaforisk underbetydelse som har upprättats vid liknande lexem i GLDB. Betrakta lexemet:

(1) **dagg 1/1** 'vattendroppar på marken som uppkommit genom kondensation' /p.g.a. avkylning; särsk. under sommarnätter/
dagg 1/1/a >överfört om tunt överdrag på växt(del) som påminner om dagg<

och jämför med konkordansexemplet:

(2)... eller åtminstone några rader i ett brev – *dagg* för törstande hjärtan, som försmäktar ...

Uppenbarligen representerar (2) en metaforisk, mer eller mindre symbolisk betydelse som ej täcks i GLDB. Däremot finns bl.a. **daggfrisk**, med motsvarande betydelser. Vidare kan man jämföra:

(3) (...) **solsken 1/1/b** >äv. överfört med tanke på glädje, vänlighet m.m. <
solskenshistoria; nu var hon idel solsken

Den klara parallellen (3) visar att liknande metaforiska (och konnotationsrika) underbetydelser som den i (2) har etablerats på andra platser i GLDB. Det är ju också enkelt att supplera egna exempel i stil med (2) eller att finna dem i andra textmaterial. Följaktligen ändras (1) till:

(1') (...) **dagg 1/1/a** >äv. överfört om ngt själsligt uppfriskande e.d.<

(**dagg 1/1/b** >äv. överfört (konkret) om tunt överdrag på (del av) växt som påminner om sådan kondensation<).

En annan typ av överförd betydelse uppträder i:

(4) ... Västerås sinfonietta agerade proffsigt som *klangfond* och konturförstärkning ...

Här torde *klangfond* vara en s.k. förutsägbar sammansättning (och givetvis ej lexikaliserad) varför frågan blir om **fond 1/1** täcker denna typ av överföring (synestesi). Då så ej är fallet kan man jämföra med:

(5) **bakgrund 1/1** 'område som syns avlägset eller otydligt jämfört med viss företeelse' /som ligger (el. tycks ligga) närmare åskådaren/

(...) **bakgrund 1/1/b** >äv. betr. annat än synsinnet< *bakgrundsmusik*

Det finns alltså anledning att tillägga en motsvarande underbetydelse till **fond 1/1**:

(6) **fond 1/1/a** >äv. överfört om bakgrund för ljud m.m. el. om bakomliggande föreställningsvärld e.d.< *klangfond; hans djupa humanism avtecknar sig mot tidens fond av girighet och våld*

Överföringen även till 'föreställningsvärld' har givetvis intet direkt stöd i konkordans-exemplet men är en naturlig expansion, i detta fall uppkommen vid reflexion över transfereringskommentarens formulering. Skrivbordsexemplet som illustrerar torde ej vara särskilt långsökt och analoga autentiska exempel bör kunna påträffas i tillräckligt stora textmaterial. I fallet (6) kan man alltså säga att ett konkordans-exempel har gett inspiration till en mer vidsträckt förändring.

Bland många exempel på felande underbetydelse kan här kortfattat nämnas fall som:

(7) ... lämnar tjuren efter sig lätt utåtriktade *klövstämplor*. Vid snabbare förflyttning ...

som föranleder:

(8) **stämpel 1/1/b** >äv. allmännare om andra avtryck, spec. efter djur<

eftersom den tidigare existerande "avtrycks"-betydelsen avser en riktig stämpel, med omnumrering av tidigare **1/1/b** till **1/1/c** (dylika följdändringar tas i fortsättningen för givna);

(9) ... Vinnarkorven fick den högsta *smakpoängen* (4,5 av 5 möjliga) och var också den enda ...

som föranleder:

(10) **poäng 1/1/a** >äv. om motsvarande sifferenhet för bedömning av kvalitet hos produkt e.d.<

eftersom både kärnbetydelsen och övriga underbetydelser fokuserar på prestation eller resultat;

(11) ... frågor som de logiska positivisterna sökt avföra från *dagordningen* som "ovetenskapliga" ...

som föranleder:

(12) **dagordning 1/1/b** >äv. utvidgat om tänkt föreskrift för offentlig debatt, handlingsplan e.d.<

eftersom det tidigare endast existerade en försvagad underbetydelse 'rutin'.

Vissa felande underbetydelser är av mer tekniskt "vetenskaplig" karaktär; dock ej i så hög grad att de ligger alltför långt bortom allmänspråket. Sålunda motiverar exempel som:

(13) ... upptäcktes en ny typ av *partikeltillstånd* med så kort livslängd att inte ...

en ny underbetydelse:

(14) **tillstånd 1/2/b** >äv. om mätbara mer el. mindre vetenskapliga förhållanden<

som avviker från en existerande underbetydelse 'aggregationstillstånd'. Exempel som:

(15) ... de som väntar på nya *klaffar* kan få vänta upp emot 10 månader ...

(16) ... kranskärslssjukdomar utredda. *Klaffoperationer* omfattas inte av vårdgarantin ...

motiverar att den i och för sig delvis täckta betydelsen 'hjärtklaff' framhävs i en mer pregnant underbetydelse än den tidigare:

(17) **klaff 1/1/a** >äv. allmännare< *klaffventil; hjärtklaff*

vilket ger:

(17') **klaff 1/1/a** >äv. allmännare om fällbar del i pump el. likn. mekanism< *klaffventil*

klaff 1/1/b >spec. om kroppsdel med likn. sätt att fungera< *hjärtklaff*

I samband med nyss citerade texter om partikelfysik aktualiserades också frågan om pregnanta underbetydelser, vilket (utan direkt konkordansexempel) kom att motivera införandet av:

(18) **kärna 1/1/b** >spec. om central del av atom< *kärnklyvning; heliumkärna; kärnpartikel; kärnfysik; kärnan emitterar hård gammastrålning; en instabil kärna*

I vissa fall kan en ny underbetydelse helt enkelt motiveras av en utveckling inom vetenskapen som avspeglas i språkutvecklingen:

(19) ... Detta fenomen, som av forskarna kallas *kaos*, har du säkert själv upplevt ...

vilket föranleder:

(20) **kaos 1/1/b** >äv. spec. om instabilt fys. tillstånd (hos en mycket stor mängd partiklar e.d.) vars utveckling inte kan beräknas på normalt sätt< *kaosteori*

(Motsvarande förändring har givetvis genomförts vid **kaotisk**.)

De viktigaste fallen av felande underbetydelser är de systematiska typer där en hel semantisk kategori ej har blivit representerad. En enkel typ kan exemplifieras med:

(21) ... genom överdriven användning av rent *kadmiumgult*. Hötorgsmålnarna ...

Här, liksom vid övriga färgadjektiv, saknades en underbetydelse för en substantiverad användning som nu, vid denna färg, har tillagts:

(22) **gul 1/1/b** >äv. om färg(ämne) e.d. med motsvarande kulör<

Detta var alltså exempel på en typ som kan kallas "kvalitet vs representant för denna". En annan systematisk typ kan kallas "tillfällig vs habituell" och kan exemplifieras med den dubbeltydiga sammansättningen *bankkund* (dubbeltydigheten upptäckt bl.a. av de nämnda studenterna på C/D-nivå). I textmaterialet förekommer endast den "tillfälliga" betydelsen, som i rubriken:

(23) ... *Bankkund* stoppade rånare ...

men den ”habituella” är givetvis fullt kulant, något som illustreras av den fråga som jag ofta mött i bankens kassa:

(24) Är du/ni *kund* här/hos oss?

Distinktionen föranledde viss omarbetning även av kärnbetydelsen. Den ursprungliga versionen var:

(25) **kund 1/1** ’person som gör inköp eller utnyttjar (viss typ av) tjänst /e.d./

kund 1/1/a >äv. utvidgat, spec. om företag, institution e.d.

Detta är nu ändrat till:

(25’) **kund 1/1** ’person som besöker visst företag för att göra inköp eller utnyttja (viss typ av) tjänst’ /i fråga om mer el. mindre tillfälliga besök/

kund 1/1a >ofta i fråga om mer stadigvarande affärsrelation, om person, företag, institution e.d.< ’person eller organisation som (ofta) köper varor eller utnyttjar tjänster hos visst företag’ /e.d./

Ytterligare en viktig systematisk typ upptäcktes via följande (något slumpartade) exempel:

(26) ... har primärt gynnat *dagtågen*, och detta lider nattågsprojektet nu av ...

Typen kan kallas ”fortskaffningsmedel vs tur med detta”. I GLDB förekom endast fortskaffningsmedlet:

(27) **tåg 1/2** ’rad av sammankopplade järnvägsvagnar med lok’

(samt en här irrelevant underbetydelse). Detta är ändrat till:

(27’) **tåg 1/2** ’rad av sammankopplade järnvägsvagnar med lok (eller egna drivmotorer)’ /som bildar en enhet vid trafik på järnväg; äv. om motsvarande leksak/ *tågurspårring*; *malmtåg*; *tåg krossade personbil vid järnvägsövergång* (m.fl. exempel)

tåg 1/2/a >ofta utvidgat om (viss) tur med sådan enhet<*elvatåget*; *tågbiljett*; *tågförsening*; *tåget går om en kvart* (m.fl. exempel)

4.2 Diskutabla underbetydelser

Detta är den motsatta kategorin till den ovanstående och ej alls lika frekvent, även om den i denna framställning blir underrepresenterad p.g.a. att flera diskutabla fall uppträder tillsammans med likaledes diskutabla kärnbetydelser och måste utredas och lösas för hela lexemet i ett sammanhang (se vidare avsnitt 4.4). Ett fall aktualiserades av exemplet:

(28) ... Om vi istället ser på stora *kraftverkspannor* är situationen ...

Det visade sig att efterledet i sammansättningen analyserats enligt följande:

(29) **panna 1/2** ’anläggning för upphettning av vatten’ /spec. för försörjning av värmelednings-system/

panna 1/2/a >äv. allmännare< *ångpanna*

Här är det inte klart vari skillnaden mellan kärn- och underbetydelse egentligen skulle bestå; kanske i upphettning till under resp. över kokpunkten? Man kan fråga sig om man måste känna uppnådd temperatur för att kunna fördela användningsexempel, liksom om sammansättningar som *pannskötare* och *pannsten* är väsentligen ambigüosa. Den alternativa analysen är att behandla **panna 1/2** som en något allmännare kärnbetydelse och hänföra eventuella specialiseringar till lexemets sammansättningsled eller andra komplement. Följaktligen ändrades beskrivningen till:

(29') **panna 1/2** 'anläggning för upphettning av vatten och/eller framställning av vattenånga / för användning i värmeledningar, till maskindrift m.m./*värmepanna; ångpanna; högtryckspanna* (m.fl. exempel).

Här var det alltså fråga om att stryka en överflödig underbetydelse. En annan typ aktualiserades av exemplet:

(30) ... *Dagsrutinerna* är noga bestämda. Man stiger upp med solen, tar ett kort och svalkande bad ...

Vid kontroll visade det sig, som väntat, att en lämplig (under)betydelse för efterledet fanns etablerad i GLDB. Däremot verkade sambandet mellan denna underbetydelse och motsvarande kärnbetydelse ej självklart:

(31) **rutin 1/1** 'skicklighet som uppnåtts genom erfarenhet'

rutin 1/1/a >äv. utvidgat om förmåga som blivit mekanisk och därmed mindre intressant<

rutin 1/1/b >äv. utvidgat om handling, process e.d. som åter och åter upprepas< *vardagsrutin; ett välkommet avbrott i den dagliga rutinen*

Den sista underbetydelsen ovan är givetvis den som i princip skall täcka konkordansexemplet. Dock förefaller det som om här 'skicklighet' utvidgats till 'mekanisk förmåga', och sedan vidare (?) till 'upprepad process', där det sista steget innebär ett, såvitt bekant, unikt kategori-byte utan paralleller i databasen. Här kan man lämpligen jämföra med:

(32) **rutin 1/2** 'fastlagd procedur som utförs mer eller mindre automatiskt i viss typ av situation'

rutin 1/2/a >spec. i datatekn. sammanhang<

Det verkar mycket mer plausibelt att gruppera fallet (30) tillsammans med 'fastlagd procedur' än med 'skicklighet', särskilt som det står klart att ordet syftar till ett program e.d. för dagens händelser snarare än till händelserna i sig. Således finns goda skäl för en omgruppering, vid vilken (31') skiljer sig från (31) genom att underbetydelse /b strukits, medan (32) ändras till:

(32') (...) **rutin 1/2/b** >äv. försvagat om fasta vanor e.d.< *vardagsrutin; ett välkommet avbrott i den dagliga rutinen.*

Fall som detta kan vara svåra att upptäcka under märkningsarbetets gång, eftersom man lätt nöjer sig med att ha hittat en applicerbar lexikaliserad betydelse och ej reflekterar över motsvarande lexems interna konsistens.

4.3 Diskutabla kärnbetydelser

Under märkningsarbetet upptäcks givetvis åtskilliga defekter i kärnbetydelsernas definitioner och definitionstillägg. Vissa av dessa defekter har att göra med sådant som ligger bortom projektets syfte och utanför ämnet för denna skrift (som t.ex. cirkulariteter i definitions-systemet). Andra är däremot tecken på otillräcklig betydelseanalys, vilket visar sig vid försök att "sätta in" definitionen i konkordansexemplen. Det är den senare sortens diskutabla fall som skall tas upp i det följande. En förekommande typ är en under- eller överspecifik betydelsebeskrivning. Sålunda kan man finna exempel som:

(33) ... medlemskap kräver att man sväljer allt och inte bara plockar russinen ur *kakan* ...

Detta är givetvis i första hand ett exempel på ett idiomartat uttryck ("plocka russinen ur kakan"; vederbörligen registrerat vid märkningen) men också, i andra hand, en konkret bild vid vilken det blir aktuellt att begrunda vad det är för slags *kaka*:

(34) **kaka 1/2** 'litet, finare (sötat) bakverk' *kakburk; kakform; kakrecept; sockerkaka, äppelkaka; sju sorters kakor; ta en kaka till!*

Här strider definition och exempel delvis mot varandra; den förra tycks specificera 'småkakor' medan bland exemplen åtminstone *sockerkaka* och rimligtvis också *äppelkaka* och kanske *kakform* avser 'mjuka kakor', vilket också gäller konkordansexemplet i dess konkreta tolkning (som f.ö. framhävs genom verbet *svälja* i kontexten). Tydligt är definitionen på sätt och vis överspecifik. Den har därför lätt modifierats medan dess täckning har preciserats i ett definitionstillägg:

(33') **kaka 1/2** 'finare (sötat) bakverk' /vanl. antingen litet, tämligen torrt el. större, mjukt; särsk. som tilltugg till kaffe, saft e.d./*småkakor; kakform; kakrecept; kakburk; äppelkaka; sockerkaka; ta en kaka till!; vetebröd, sju sorters kakor och tårta på bordet; mjuka kakor; i dag bjuder Pelle på kaka till kaffet*

Däremot finns ingen anledning att ytterligare betona distinktionen mellan småkakor och mjuka kakor genom att t.ex. lägga den ena i en underbetydelse, vilket framgår av exemplen och f.ö. understryks av existensen av de tvåledade specialbeteckningarna.

Ett liknande fall upptäcktes vid analysen av sammansättningarna med *bank*, nämligen *konto*. Det relevanta lexemet **konto 1/1** var definierat med hjälp av *bank*, vilket gjorde *bankkonto* tautologt (och är sakligt inkorrekt). Denna överspecifika definition är nu ändrad.

Ett kanske viktigare fall, denna gång av underspecifikation (och kanske felkategorisering) upptäcktes vid exempel som:

(35) ... en flod som ringlar fram genom *barndomens* landskap ...

(36) ... söker sig tillbaka till en förlorad *barndoms* ansvarslösa trygghet ...

Den emotionella laddningen i dessa exempel, liksom i sammansättningar som *barndomsnalle* och *barndomsdjup* (!), var otillräckligt täckt i GLDB:

(37) **barndom 1/1** 'period av livet då man växer upp och mognar'

barndom 1/1/a >äv. om psykiskt tillstånd som innebär att man inte kan ta vara på sig själv (särsk. på ålderdomen)<

barndom 1/1/b >äv. överfört om det första skedet i ngn utveckling e.d.<

Förutom emotionell laddning saknas här något slags tidsbestämning och tonvikten tycks vara lagd på utveckling, vilket är diskutabelt; som exemplen antyder uppfattas begreppet snarare statiskt. Vidare är det fråga om ett relativt begrepp, vilket ej klart framgår. Det fanns alltså anledning att omformulera definitionen, komplettera med ett definitionstillägg och etablera en ny underbetydelse (för att hantera de emotionella konnotationerna):

(37') **barndom 1/1** 'period (av ngns liv) under vilken ngn är eller var barn' /och alltså relativt hjälplös och beroende; ung. mellan spädbarnstid och pubertet, spec. om tiden före skolåldern; vanl. betraktad statiskt, utan hänsyn till växande, mognad etc./

barndom 1/1/a >särsk. med tanke på viktiga intryck, upplevelser, känslor, stämningar etc. under denna tid och deras inflytande på personligheten; ofta med värdering<

(...)

De anförda exemplen (35) och (36) kan nu utan svårighet inordnas under **1/1/a**, dit också de många varianterna av *en lycklig/trygg/svår barndom* kan föras.

Den eventuella felkategoriseringen i fallet *barndom* skulle vara beskrivningen av begreppet som primärt dynamiskt i stället för statiskt. En mer uppenbar typ av felkategorisering uppträder när definitionens huvudord tillhör fel semantisk kategori och därigenom i stort sett omöjliggör insättning av definitionen i kontext. Ett enkelt fall påträffades via exemplet:

(38) ... hade fått en liten, nästan osynlig *smutsfläck*. Han tog den väl sammanvikta ...

Sammansättningen, ej belagd i GLDB, analyseras lämpligen som 'fläck som härrör från smuts', dvs schablondefinitionen 'Y som härrör från X' vilken i övrigt använts vid fall som *klockklang*, *kaffedoft*, *klövstämpel*, *kakeldamm* m.fl. (se även Järborg 1998). Vid kontroll visade det sig emellertid att det relevanta lexemet av *fläck* ej passade in i denna morfologisk-semantiska kontext:

(39) **fläck 1/1** 'mindre, smutsad yta' *sätta en fläck på den nya klänningen* (m.fl. exempel).

Bortsett från det triviala problemet att *smutsfläck* skulle vara mer eller mindre tautolog kan vi konstatera att en fläck faktiskt ej är en yta (**yta 1/1** 'yttersta skikt av ngt'), vilket även framgår av

(40) **Sätta en mindre, smutsad yta på den nya klänningen* (asterisken står i dylika fall för semantisk orimlighet)

Den relevanta kategorin bör i stället vara **märke 1/2** 'spår av fysisk påverkan', vilket ger följande betydelsebeskrivning:

(39') **fläck 1/1** 'oönskat märke (på visst föremåls yta) som utgörs av ett mindre område med avvikande färg' /från smuts e.d./.

Man kan konstatera att (39') fungerar bättre vid insättning i exemplen.

Ett liknande fall påträffades vid sammansättningen *bankrörelse*, där det lexem som närmast motsvarade slutledet var:

(41) **rörelse 1/4** '(mindre) företag'

Nu står det emellertid klart att man bedriver eller utövar bankrörelse (schablondefinitionen i motsvarande fall är 'Y som utövas av X') men man kan knappast "utöva" företag (**företag 1/1**). Rätt kategori bör vara något i stil med verksamhet (**verksamhet 1/2**) varför betydelsebeskrivningen blir:

(41') **rörelse 1/4** 'verksamhet som bedrivs inom (viss typ av) företag' /ofta med tanke på ekon. utfall/ rörelseresultat; mejerirörelse; rörelsen förväntas ge vinst först nästa år (m.fl. exempel)

rörelse 1/4/a >ibl. om (mindre) företag som sådant < *han har egen rörelse hemma på gården* (m.fl. exempel).

Här är transfereringen från 'verksamhet' till 'ngt som bedriver verksamhet' en metonymisk standardtyp som är belagd på många ställen i GLDB.

Den distinktion mellan statiskt och dynamiskt som redan berörts flera gånger, så också i (41), aktualiserades även av sammansättningen *dagsetapp*. Själva ordet kom att etableras som eget lemma men dessförinnan var det aktuellt att studera slutledet:

(42) **etapp 1/1** '(lämplig) delsträcka' /t.ex. mellan två rastplatser/

Att den statiska definitionen skulle vara mindre lämplig framgår kanske inte omedelbart, bl.a. av det skälet att transfereringen mellan 'färd' och 'sträcka' är så självklar att man tenderar att omedvetet applicera den i båda riktningarna. Icke desto mindre kan det hävdas att kategorin 'färd' bör vara grundläggande; man kan här jämföra:

(43)(a) *De avslutade dagens etapp redan vid femtiden*

(43)(b) *De avslutade dagens marsch redan vid femtiden.*

(43)(c) **De avslutade dagens delsträcka redan vid femtiden.*

Vissa subtila skillnader kan också iakttagas beträffande adjektivbestämningar: medan man kan tänka sig både *besvärlig färd* och *besvärlig sträcka* verkar *seg/mödosam/utmattande färd* vara rimligare. Dylika överväganden ligger bakom:

(42') **etapp 1/1** 'del av färd, som tillryggäläggs utan (längre) avbrott' /vanl. anpassad till att på lämpligt sätt utnyttja krafterna hos deltagarna; särsk. om fotvandring e.d. men äv. allmännare/

etapp 1/1/a >spec. i sportsammanhang i fråga om flerdagars hastighetstävling<

etapp 1/1/b >äv. om motsvarande delsträcka<

(...)

Ett viktigt exempel på diskutabel kategori påträffades vid analys av sammansättningen *batterityp*, som i:

(44) ... värden för olika *batterityper*. Både blybatterier, som idag är vanligast ...

Den naturliga schablondefinitionen skulle vara 'typ som utgörs av batterier' men slutledets definition kan ej insättas här:

(45) **typ 1/1** 'uppsättning karakteristiska egenskaper som är gemensamma för och naturligt

avgränsar ett antal föremål eller individer som en grupp' /ofta snarare med tanke på gruppen än på egenskaperna/

typ 1/1/a >äv. om enskild, ofta särsk. karakteristisk medlem av sådan grupp<

(...).

Eftersom *typ* är ett synnerligen frekvent slutled i tillfälliga, helt förutsägbara sammansättningar är det nödvändigt att någon av de vanligare schablondefinitionerna fungerar; alternativen till 'Y som utgörs av X' fungerar f.ö. minst lika illa, givet (45). Naturligtvis fungerar (45) ej heller vid insättning i löpande text, varvid vi kan pröva med exempel från samma ämnessfär:

(46)(a) *Denna typ är olämplig för användning i elbilar.*

(46)(b) **Denna uppsättning karakteristiska egenskaper är olämplig för användning i elbilar.*

Som framgår av definitionstillägget i (45) har tveksamhet rått om definitionens kategori. Tydli- gen är *grupp* (**grupp 1/1/b**) ett rimligare huvudord, vilket motiverar:

(45') **typ 1/1** 'tänkt grupp av (vissa) individer, föremål eller företeelser som naturligen sam- manhålls av vissa karakteristiska gemensamma egenskaper' /och därigenom bildar en under- avdelning e.d. till ett större begrepp/

typ 1/1/a >äv. om faktisk, ofta särsk. karakteristisk, medlem av sådan grupp<

(...).

4.4 Nya analyser

I många fall har de förändringar som vidtagits i GLDB varit alltför omfattande för att kunna inrymmas under de huvudtyper som beskrivs i (4.1) – (4.3). Det kan röra sig om kombinationer av dessa typer men också om helt nya uppdelningar av ett lexem i kärna och underbetydelser eller av ett lemma i lexem. De flesta av dessa mer komplexa förändringar är motiverade av sys- tematiska problem vid fördelning av konkordans exempel på hittillsvarande semantiska enheter. Eftersom problemen varit systematiska är det inte alltid enkelt att illustrera med enstaka kon- kordansrader, på det sätt som gjorts ovan. I detta avsnitt kommer därför fallen i allmänhet att presenteras som "före" och "efter" (förändringen), med endast en kort principdiskussion för varje fall. Det bör påpekas att praktiskt taget samtliga de problemfall som föranlett nya analy- ser först upptäckts av projektmedarbetarna.

Avledningar har ofta behandlats något summariskt i GLDB, t.ex. med en mer eller mindre schablonmässig definition som i princip hänvisar tillbaka till grundordet (lemmat, ej lexemet eller lexemen). Ibland har däremot ett speciellt, pregnant, avlett lexem fått en full definition medan de mer triviala avledda lexemens existens endast indirekt antytts. Vid båda dessa typer är praxis i LBAB att märka med grundordets motsvarande enhet och kommentera att det rör sig om en avledning (med angivande av suffix och ordklass); detta för att inte missa den rikare semantiska analys som beskrivs vid grundordet. I vissa fall är det dock avledningen som har en rikare semantik, som vid *avancerad*, vilket delvis avspeglades i den ursprungliga beskrivnin- gen:

(47) **avancerad 1/1** 'som har långt driven svårighetsgrad' /och därför kräver stor skicklighet/ *avancerade akrobatiska konster* (m.m.)

avancerad 1/1/a >äv. med tonvikt på det komplicerade utförandet och dess effekter< *han söker*

sig till de exklusiva och avancerade filmerna; avancerad utrustning (m.m.)

avancerad 1/1/b >äv, överfört, spec.< 'radikal, utmanande' *avancerade åsikter*

avancerad 1/1/c >spec. äv.< 'erotiskt (alltför) djärv och utmanande' *mycket avancerade tonårsflickor.*

Beskrivningen (som i och för sig är rikare än den för **avancera 1**) kan verka anslående vid första anblicken men en närmare granskning avslöjar defekterna. De antydda trans-fereringarna är ej rimliga (vilket logiskt samband kan finnas mellan 'hög svårighetsgrad' och 'erotiskt utmanande?'). Beskrivningen av den överförda betydelsen /b är ytterst skissartad och är därtill utförd i ett tvivelaktigt format (definitionen täcker endast en del av underbetydelsen, vilket strider mot GLDB:s beskrivningssystem). Skillnaden mellan exemplet i /b och "film"-exemplet i /a är icke uppenbar. De anförda exemplen i /a verkar avse helt olika semantiska kategorier och kan ej båda täckas av transfereringskommentaren (vilken åter knappast anger något rimligt samband med kärnbetydelsen). Dyliga resonemang föranleder en ny analys enligt följande:

(47') **avancerad 1/1** 'som har utvecklats långt' /om pågående verksamhet e.d./ *företagen har avancerade planer på ett samgående*

avancerad 1/1/a >ofta om abstrakt el. tänkt utveckling, särsk. mot ytterligheter< *hans avancerade politiska åsikter; en avancerad film med djärva klipp och kameravinklar; hon föredrar avancerad nonfigurativ konst*

avancerad 1/1/b >spec. om utveckling på det erotiska området< 'erotiskt långtgående' *mycket avancerade tonårsflickor*

avancerad 1/2 'som kännetecknas av en hög och komplicerad teknisk nivå' /om hjälpmedel, metod e.d./ *avancerad utrustning; ett avancerat kanalsystem; försvarsalliansen anföll med avancerade vapen; ett avancerat programspråk*

avancerad 1/2/a >äv. om motsvarande produkt e.d.< *en kemisk fabrik som framställer avancerade polymerer*

avancerad 1/3 'som har långt driven svårighetsgrad' /och därför kräver stor skicklighet; om uppgift e.d./ *avancerade akrobatiska konster; på högstadiet blir övningarna mer avancerade.*

Man bör här notera de grundläggande kategoriskillnaderna mellan de tre nya lexemen samt att lexem /1 har ett direkt samband med grundverbet.

Ett antal problem uppstod vid behandlingen av *klar*, vars ursprungliga beskrivning var:

(48) **klar 1/1** 'fri från allt som fördunklar' /särsk. i fråga om syn- och hörselintryck/ *klarblå; klart badvatten; klara gossröster (m.m.)*

klar 1/1/a >spec. om himmel (och väderlek)< *solen sken från en klar himmel (m.m.)*

klar 1/1/b >äv. överfört om person el. tankeverksamhet e.d.< 'intellektuellt redig' *klargöra; klar i huvudet; han blev klar över det rätta sammanhanget (m.m.)*

klar 1/1/c >äv. med konstruktionsväxling< *allt stod plötsligt klart för honom (m.m.)*

klar 1/2 'som inte kan förnekas' *självklar; det är väl klart att han kommer* (m.m.)

klar 1/2/a >äv. allmänna < 'avgjord eller tydlig' *en klar majoritet* (m.m.)

klar 1/3 'som bringats till resultat' *maten är klar* (m.m.)

klar 1/3/a >äv. om person som slutfört ngt < *han är klar med sin utbildning*

klar 1/3/b >ibl. med bibetydelse av beredskap e.d. < *hon är klar att ge sig i väg*

(**klar 1/4** ...)

Denna beskrivning ändrades till:

(48') **klar 1/1** 'som ej innehåller dämpande eller störande inslag' / om (flöde av) ljus eller ljud, verkligt eller skenbart / *klarblå; klara gossröster; klart solsken; en klar blick* (m.m.)

klar 1/1/a >äv. utvidgat om ämne e.d. < 'som ej hindrar passage av ljus' *klar himmel; klart badvatten* (m.m.)

klar 1/1/b >äv. överfört om person, mental förmåga etc. < 'som ej kännetecknas av tankemässiga störningar' *klar i hjärnan; den dagen var hon så klar att det gick att tala med henne*

klar 1/1/c >ibl. överfört om motsvarande tidsperiod < *i sina korta klara stunder kände hon igen sin dotter* (m.m.)

klar 1/2 'som enkelt uppfattas och förstås' / om ngt som har tankemässigt innehåll; antingen enstaka begrepp el. utsaga om sakförhållande e.d. / *den saken måste man ha klar för sig; en klar definition; yttrandet hade klar hänsyftning på NN; det stod klart att laget hade fått en ny lirare; han gjorde klart att han inte ville medverka*

klar 1/2/a >ibl. äv. ngt bildligt, med föreställning om urskiljbarhet för synsinnet < *ett glasklart resonemang, polisen har en klar bild av hur mordet begicks*

klar 1/2/b >ofta utvidgat om allmänna företeelser < 'som utan tvekan kan betraktas såsom' / tillhörande den angivna kategorin etc. / *valresultaten har en klar tendens; NN har en klar ledning i rallyt; en knapp men klar majoritet; en klar förstärkning av konjunkturen*

klar 1/2/c >ibl. mer utpräglat < 'som ej kan förnekas' *det är klart att han kommer* (m.m.)

klar 1/3 'som bringats till fullbordat tillstånd' / om angiven el. antydd verksamhet, produkt under arbete, etc. / *maten är klar; de nya lokalerna står snart klara* (m.m.)

klar 1/3/a >ibl. med samtidig föreställning om tydlighet e.d. < *det är nu alldeles klart att landslaget missar VM* (m.m.)

klar 1/3/b >äv. om person som slutfört ngt < *han är klar med sin utbildning*

klar 1/3/c >äv. (om person el. produkt) med tanke på beredskap för (viss) fortsatt verksamhet el. användning < *hon är klar att ge sig i väg; huset är klart för inflyttning*

(**klar 1/4** ...)

Som framgår har ett antal förändringar vidtagits, för att vinna ökad konsistens eller för att plac-

era enheterna i rätt semantisk kategori (observera t.ex. skillnaden mellan **1/1** och **1/1/a**). Lexemet **1/2** har givits en helt annan struktur där den tidigare kärnbetydelsen nu utgör den sista underbetydelsen. Några gränsfall har explicit beskrivits, nämligen mellan **1/1/a** och **1/2/a** resp. mellan **1/2** och **1/3/a**, på ett sätt som torde ge tydlig anvisning om var den semantiska tyngdpunkten skall ligga. Den nya beskrivningen visade sig vara lätt att applicera på konkordans-exemplen.

Ett ord som erbjöd oanade svårigheter vid märkningsarbetet var *kraft*, särskilt i sina mer abstrakta användningar. Svårigheterna hade uppenbart samband med oklarheter i GLDB:s beskrivning :

(49) **kraft 1/1** '(yttring av) inneboende (god) förmåga att åstadkomma direkta handlingar eller påtagliga resultat' /i den yttre verkligheten; om kroppslig (samt ofta underliggande själslig) förmåga hos person etc./ *kraftkarl; köpkraft; slagkraft; han kände kraften i benen; en oerhörd kraft i slaget; han tog i med nya krafter; samla alla sina krafter; hon vrålade med sina lungors fulla kraft* (m.m.)

kraft 1/1/a >äv. med starkare tonvikt på den själsliga förmågan< *dådkraft; andlig kraft; kraft att leva; samla kraft för att berätta allt* (m.m.)

kraft 1/1/b >äv. utvidgat i fråga om växter e.d.< *grokraft; jäskraft, växtkraft*

kraft 1/1/c >äv. i fråga om döda ting< *kraften hos en raket; regnet smattrade i gatan med kraft*

kraft 1/1/d >äv. överfört om mer abstrakt förmåga< *beviskraft*

kraft 1/2 'självständig, abstrakt företeelse som har förmåga att orsaka förändringar i föremåls tillstånd' / betr. yttre läge, inre spänningar etc./ *sprängkraft*

kraft 1/2/a >spec. '(riktad) fysikalisk storhet som kan orsaka ändringar i kroppars (rörelse)tillstånd' *centrifugalkraft; tyngdkraft; elektromagnetiska krafter* (m.m.)

kraft 1/2/b >ibl. som måttenhet, i tekn. sammanhang< *hästkraft*

kraft 1/2/c >ofta allmännare med inriktning på omvandling till praktiskt användbar produkt< *kraftverk; vattenkraft* (m.m.)

kraft 1/2/d >äv. överfört, särsk om obestämd grupp som strävar i viss riktning< *högerkrafterna, radikala krafter som verkar i samhället*

kraft 1/3 'ngt som utgör en verksam faktor' /på visst område; vanl. om grupp av personer men äv. allmännare/ *arbetskraft, datakraft*

kraft 1/3/a >spec. om militärt förband etc., äv. innefattande materiell utrustning< *markstridskrafter; sjöstridskrafter*

kraft 1/4 'person som är väl användbar' /på vissa områden/ *en dugande kraft; hon är en verklig kraft inom företaget; frivilliga krafter* (m.m.)

kraft 1/5 'rättslig giltighet' *domen har vunnit laga kraft; de nya bestämmelserna träder i kraft vid årsskiftet*

Så som beskrivningen är utformad kan den tolkas som att de väsentliga lexemen, **1/1** och **1/2**, skall avse i det ena fallet en egenskap hos någon eller något, i det andra fallet en självständig

entitet. Det verkar dock som om beskrivningen kunde förtydligas, samtidigt som ett antal inkonsistenser kunde avlägsnas. Den nya analysen gav ett lexem mindre men ett utökat antal underbetydelser (till den gamla analysens försvar bör nämnas att den ursprungliga versionen av databasen tillät högst fem underbetydelser till en given kärnbetydelse), enligt följande:

(49') **kraft 1/1** 'inneboende egenskap (hos ngn) att kunna påbörja och utföra (vissa) handlingar, trots motstånd eller andra svårigheter' /om kroppslig men vanl. (underliggande) själslig egenskap hos person etc., betraktad som nödvändig förutsättning för (konkret) handlande/ *dådkraft; kraftkarl; slagkraft; viljekraft; NN har nått sin maktställning av egen kraft, efter operationen kan hon nu hålla sig upprätt av egen kraft; han står på höjden av sin skapande kraft; hon kände kraften i sina muskler; i sin mannaålders fulla kraft; ha kraft att leva vidare; hon tycks besitta en magisk kraft över sinnena* (m.m.)

kraft 1/1/a >ibl. betraktad som ändlig resurs som kan förbrukas el. förnyas< *själskrafter; kraftresurser; samla kraft för att berätta allt, han försökte simma i land men hans krafter var slut; det gäller att ta i med nya krafter; han ödslade sina krafter förgäves; problemet tog hans krafter helt i anspråk*

kraft 1/1/b >äv. utvidgat i fråga om växter e.d. betr. egenskapen att kunna åstadkomma förändringar etc.< *grokraft; jäskraft; växtkraft; den väldiga kraften hos ett groende frö*

kraft 1/1/c >äv. om motsvarande egenskap hos föremål, anordningar etc.< *dragkraft; sprängkraft; genomslagskraft; lokomotivets imponerande kraft* (m.m.)

kraft 1/1/d >äv. betr. (påfallande) användning av egenskapen< *regnet smattrade i gatan med kraft; med all kraft måste det framhållas att ...; hon vrålade med sina lungors fulla kraft; vågorna bröt med fruktansvärd kraft mot klipporna* (m.m.)

kraft 1/1/e >äv. om uttryck för motsvarande egenskap hos konstnärlig produkt el. likn.< *skulpturer som är mjuka i formen men fyllda av kraft* (m.m.)

kraft 1/1/f >äv. utvidgat om mer abstrakt egenskap inom visst angivet el. antytt område< *köpkraft; beviskraft*

kraft 1/1/g >äv. ytterligare utvidgat om motsvarande egenskap med mer obestämd inriktning el. användning< *kvinnokraft, gudomens stora kraft på den heliga platsen; relikens helande och läkande kraft*

kraft 1/2 '(tänkt) självständig företeelse som kan åstadkomma förändringar i den yttre verkligheten' /i fråga om (vissa föremåls) lägen, tillstånd e.d./ *drivkraft; kraftmaskin; naturkraft; vulkanutbrottet släppte lös enorma krafter; de tidvattenbildande krafterna består främst av månens och solens gravitation; Galilei vederlade den gamla läran om den levande kraften* (m.m.)

kraft 1/2/a >spec. inom fys. m.m.< '(riktad) storhet som kan orsaka ändringar i kroppars rörelse eller inre tillstånd' *kraftparallelogram; kraftfält; centrifugalkraft; tyngdkraft; elektromagnetiska krafter; mekaniskt arbete är lika med kraften gånger vägen* (m.m.)

kraft 1/2/b >ofta om angiven el. antydd grupp personer (inklusive nödvändig utrustning e.d.), ibl. äv. om redskap etc., som verkar i viss funktion< *datakraft; arbetskraft; stridskrafter; partiet tycks ha spelat ut sin roll som politisk kraft; starka militära krafter sattes in för att slå tillbaka invasionen*

kraft 1/2/c >äv. överfört i fråga om mer el. mindre psyk. el. social påverkan, ibl. med oklar

syftning på obestämd grupp e.d.< *högerkrafterna; radikala krafter som verkar i samhället; inflatoriska krafter; de dunkla krafter som skapar rasism och främlingsfientlighet, han kände sig styrd mot undergången av obetvingliga yttre krafter; alla goda krafter måste medverka i fredsarbetet*

kraft 1/2/d >äv. om enstaka person i viss funktion< *NN var den drivande kraften bakom förslaget; hon är en verklig kraft inom företaget; vi måste rekrytera yngre krafter; klubbstugan är byggd av frivilliga krafter; han är en dugande kraft i ledningen*

kraft 1/3 'sammansättning av medel som används för drift av industrier och transport-medel samt för belysning, uppvärmning och andra viktiga funktioner i samhället' /betraktad som ett slags icke-materiell råvara; nästan alltid levererad i form av elektrisk energi/ över-skottskraft; kraftförsörjning; kraftverk; vattenkraft; under köldperioden inköptes mycket kraft från grannländerna; företaget säljer kraft på den öppna marknaden (m.m.)

kraft 1/4 'rättslig giltighet' *ikraftträdande; kraftlösförklaring; de nya bestämmelserna träder i kraft vid årsskiftet; domen har vunnit laga kraft*

Med undantag för förra lexemet **1/5**, som oförändrat övergått till det nya **1/4**, har ganska många förändringar vidtagits. Sammantaget innebär de en renodling av de ursprungliga lexemen **1/1** och **1/2**, i linje med vad som antytts ovan (alltså 'förmåga (hos ngn/ngt)' resp. 'självständig faktor'; observera att *förmåga* ej är användbart i definitionen av systematiska skäl). Renodlingen har medfört utplåning av de förra **1/3** och **1/4**, vilka integrerats i nya **1/2**. Däremot har betydelsen '(elektrisk) energi' utbrutits till eget lexem (nya **1/3**) ur det förra **1/2**, eftersom användningarna visar på ett slags material eller vara (semantisk Material-roll, i stället för Cause- eller Agent-roll). Det bör påpekas att flera av underbetydelseerna kan motiveras även med argument på uttryckssidan: sålunda står **1/1/a** och **1/2/c** vanligen i pluralis, **1/1/d** nästan enbart med prepositionen *med*, **1/1/f** mest i sammansättningar.

De anförda fallen varierar i frekvens från 45 för *avancerad*, via långt över 300 för *klar* (105 för strängen *klar*, 205 för strängen *klart*, okänt antal för strängen *klara*, p.g.a. interferens från verbet) till över 400 för *kraft* (459 för strängen *kraft**). Det hittills mest frekventa färdigbehandlade fallet är dock *dag*, för vilket strängen *dag** (alltså inklusive sammansättningar m.m.) har frekvens 1596. Ehuru ej en lika stor omarbetning krävdes som i fallet *kraft* var det här fråga om förtydliganden av beskrivningarna samt etablerande av nya underbetydelser. Förändringarna motiverades även här av problem vid märkningen, i detta fall upptäckta direkt av projektledaren, som på bokstaven *D* arbetade på egen hand med samtliga moment. Den ursprungliga beskrivningen var:

(50) **dag 1/1** 'dygnets ljusa del' /särsk. med tonvikt på egenskapen att vara den del av dygnet då man är vaken el. verksam; vanl. med ngt obestämda gränser/ *dagrum; fridag; på dagarna är det mycket folk i centrum; han arbetar natt och dag*

dag 1/1/a >ibl. exaktare< 'tiden mellan solens upp- och nedgång' *dagsljus; på våren blir dagarna längre* (m.m.)

dag 1/1/b >äv. överfört om ny, positiv utvecklingsfas< *en ny dag grydde för kulturen*

dag 1/2 'tidsperiod från en midnatt till nästa som används för att ange läge i tiden' *dagblad; dagbok; morgondag; protokollet var klart redan nästa dag; en av de första dagarna i augusti; vi ses om fjorton dagar* (m.m.)

dag 1/2/a >särsk. i fråga om egenskapen att ingå i viss namngiven el. numrerad följd< *veckodag; år, månad och dag* (m.m.)

dag 1/2/b >äv. utvidgat om den tidsperiod inom vilken viss återkommande el. tillfällig händelse etc. äger rum< *arbetsdag; böndag; helgdag; olycksdag; Barnens dag; en svart dag för svensk ishockey; en jättig dag på kontoret* (m.m.)

(dag 1/3 ...)

Det är, med denna beskrivning, ej alltid självklart hur man skall fördela konkordansexempel mellan 1/1 och 1/2 eller mellan 1/2 och 1/2/b; den senare underbetydelsen verkar dessutom tämligen heterogen. Därtill fattas helt enkelt en mycket frekvent underbetydelse som ofta uppträder i kontexten *i dag* (över 90% av de 315 beläggen). Dylika överväganden motiverade en ny beskrivning:

(50') **dag 1/1** 'tidsperiod (mellan två mörkare perioder) under vilken det är helt ljust utomhus' /och man normalt är vaken el. verksam; vanl. med ngt obestämda gränser; i genomsnitt ett halvt dygn el. tolv timmar; vanl. med tonvikt på ljuset snarare än på tidsmättet/ *gråvådersdag; dagrum; det kom ingen riktig dag, bara en grå skymning; han arbetar natt och dag; möta den nya dagen med en sång på läpparna; på dagarna är det mycket folk i centrum; när hon vaknade nästa gång var det redan full dag; hon var borta hela dagarna och kom hem sent på kvällen*

dag 1/1/a >ibl. exaktare< 'tidsperiod mellan solens upp- och nedgång' *dagas, dagsljus; på våren blir dagarna längre* (m.m.)

dag 1/1/b >äv. överfört om ny fas e.d.< *en ny dag grydde för kulturen*

dag 1/2 'tidsperiod bestående av en ljus period omgiven av (delar av) två mörka, som används för att ange läge eller omfattning i tiden' /motsvarande ett dygn el. tjugofyra timmar; formellt räknad från midnatt till midnatt men vanl. med vagare gränser; ibl. betraktad mer som tidpunkt än period/ *dagbok; dagblad; dagsverke; morgondag; boken utkommer i dagarna; en av de första dagarna i augusti; hon har varit sjuk tre dagar i dag; protokollet var klart redan nästa dag; vi ses om fjorton dagar* (m.m.)

dag 1/2/a >äv. om sådan period som ingår i viss namngiven el. numrerad följd< *veckodag; år månad och dag* (m.m.)

dag 1/2/b >ibl. med tanke på spec. händelse e.d. som kännetecknar viss sådan tidsperiod el. tidpunkt< *böndag; helgdag; olycksdag; Barnens dag; en svart dag för svensk ishockey; sjungom studentens lyckliga dag!*(m.m.)

dag 1/2/c >äv. spec. om den del av dygnet då man är verksam, t.ex. med arbete; ofta c:a åtta timmar< *arbetsdag; tre dagars arbete gick till spillo när datorn kraschade; han kom hem sent efter en jättig dag på kontoret; vardera momentet på kursen ägnas en halv dag; ring mig på lunchen eller efter jobbet för i morgon är jag upptagen hela dagen*

dag 1/2/d >äv. med försvagad tidsbestämning 'nuvarande period i tiden' /i förhållande till talaren/skribenten el. till utsagens egen aktuella tid; mest i jämförelse med antydd el. underförstådd dåtid el. framtid/ *av medeltidsstaden syns i dag inga spår; i dag kan problemen lösas med genteknik; i dessa dagar är Shakespeare mer aktuell än någonsin; från Hansans tid finns en brygga som än i dag kallas Tyskebryggen; avgasutsläppen från dagens bilmotorer är mycket lägre; dagens badort har föga gemensamt med gårdagens fiskeläge; IT är modeordet för dagen; frågan är om vi skall satsa på dagens eller morgondagens teknik* (m.m.)

(dag 1/3 ...)

I den nya beskrivningen läggs tydligare tonvikt på å ena sidan ljuset, å andra sidan tidsperioden, vilket bör underlätta gränsdragningen mellan **1/1** och **1/2**. Vidare införs en distinktion mellan **dag 1/2** och **dygn 1/1**, genom att det förra lexemet definieras mindre strikt, som en "omgivning" till den ljusa perioden. Den nya underbetydelsen **1/2/c** avser fortfarande tidsperioder men här som mått för beräkning av arbetstid (observera att *en dag* kan vara 24 timmar men *en halv dag*, som i ett av exemplen, kan vara 4 timmar). Den nya under-betydelsen **1/2/d**, slutligen, är uppenbarligen både semantiskt och frekvensmässigt välmotiverad; den uppvisar emellertid också ett intressant mönster på uttryckssidan. Sålunda uppträder denna betydelse, förutom i kombinationerna *i dag* och *för dagen*, mest i singularis, bestämd form genitiv, eller i obestämd pluralis.

Ett särskilt fall är prepositionen och verbpartikeln *av*, vilken som simplex ännu ej behandlats annat än på lemmnivå (dvs distinktionen **av 1** vs **av 2**) och detta endast i c:a 4000 av de uppskattningsvis c:a 15 000 konkordansexemplen (siffran från NFO 1). – Ett tekniskt problem i sammanhanget är att märkningssystemet för närvarande klarar högst 10 000 konkordansrader i sänder, dvs bara en del av beläggen på *av*. – Fallet uppmärksammades av Annelie Fridlund vid arbete med sammansättningarna (med **av 2**) och visade sig kräva en ny analys och beskrivning av både **av 2** och **av 1**. Endast den nya beskrivningen för **av 2** är ännu införd i databasen. Det tycks tämligen säkert att den kommer att fungera bättre åtminstone för sammansättningarna, bl.a. eftersom ett av underlagen för den nya analysen var samtliga exempel på *av* från NFO 4 (vilka tyvärr visade sig vara delvis felaktigt fördelade). Det skulle föra för långt att här presentera och argumentera för de olika förändringarna (som t.ex. innefattar ett nytt lexem under **av 2**). Det finns dock anledning att göra två reflexioner: (i) en motsvarande (tidsödande) ny analys måste förmodligen göras vid de flesta prepositioner och verbpartiklar (liksom vid andra notoriskt besvärliga enheter, som starka verb); (ii) den hittillsvarande analysen av prepositioner och verbpartiklar i GLDB har kanske varit överambitiös, i den meningen att många urskilda nyanser ej kan hänföras till prepositionen/partikeln i sig utan i princip är en funktion av det eller de innehållsligt tyngre lexem (verb, substantiv, adjektiv) som den konstrueras med. (Den senare reflexionen får stöd av observationer som gjorts vid andra arbeten i GLDB.) Å andra sidan kommer en lyckad nyanalys av ett ord som *av* ("lyckad", i den meningen att den lämnar färre svåravgörbara gränsfall) uppenbarligen att snabba upp märkningsarbetet för ett stort antal konkordans-exempel.

4.5 Nya lemmen och lexem

Trivialt måste varje ordbok vara ändlig, med ett ändligt antal enheter, och i medvetenhet om denna begränsning har traditionell lexikografi etablerat vissa principer för urval av enheter. En fysisk begränsning gäller även för lexikala databaser, även om den tekniska utvecklingen ständigt förskjuter gränsen. (Även det mentala lexikonet måste rimligtvis antagas vara begränsat, ehuru med mer flytande gränser än ordböcker och databaser; se Järborg 1996.) Vid en genomgång av textmaterial, som vid märkningsarbetet i LBAB, stöter man naturligtvis ofta på ord som ej är belagda i GLDB, mest mer eller mindre tillfälliga sammansättningar (eller avledningar). Vid vissa av dylika obelagda ord kan man fråga sig om de bör tillföras databasen (lexikaliseras, i operationell mening), varvid man naturligtvis, i varje enskilt fall, måste pröva om urvalskriterierna är uppfyllda.

En vanlig typ avser vad man kan kalla "beteckningar på förtrogna företeelser". Sådana ord är gärna tämligen förutsägbara sammansättningar och förtrogenheten (med ordet och företeelsen) kan avspglas bl.a. i ordets frekvens och i det faktum att den lexikaliskt oskyldige språkbrukaren gärna blir förvånad över att inte återfinna ordet i ordboken. Ett exempel är det nya lemmat:

(51) **bankkonto 1/1** 'konto som anger ngnns fordran på (viss) bank'

som visserligen är en förutsägbar sammansättning men "förtroget" och tämligen frekvent : fem belägg av 170 på strängen *bank**, vilket ej når upp till *bankinspektion* (lexikaliserat, 25 belägg) men överträffar t.ex. *bankkoncern*, *bankkontor* och *bankkund*. Graden av förtrogenhet hos företeelsen antyds av exempel som:

(52) ... det finns då många alternativ som är bättre än vanligt *bankkonto* ... (i längre kontext som handlar om penningplaceringar).

Med samma slags argument kan man motivera:

(53) **dagsetapp 1/1** 'del av längre färd som tillryggaläggs under en dag' /särsk. i fråga om fotvandring men äv. allmänare/

liksom ett fall där sammansättningsrelationen kanske ej är så självklar, nämligen:

(54) **klippblock 1/1** 'stor, naturligt bildad sten' /särsk. i bergsterräng/

Det konträra fallet är när sammansättningar uppträder som inte är förutsägbara men ändå tillräckligt förtrogna och allmänspråkliga för att kunna upptagas i databasen. Någon gång kan man rentav argumentera för att en helt oväntad sammansättningsrelation kan vara ett tilläggs-motiv för att addera en sammansättning till databasen. Ett sådant fall skulle kunna vara *partidistrikt*, vid vilket man kan konstatera att det definitivt ej rör sig om 'ett slags distrikt'. Mycket riktigt fungerar ej heller någon av schablondefinitionerna enligt Järborg 1998. Med iakttagande av det metodologiska grundkravet (nämligen att båda leden, i princip oförändrade, skall ingå i definitionen av sammansättningsrelationen) är det svårt att komma närmare än:

(55) 'avdelning av parti som verkar i visst distrikt'

Detta definitionsförsök är visserligen inadekvat men demonstrerar att sammansättningen ej är förutsägbar och antyder en lämplig semantisk kategori. Sammansättningen har fyra belägg i materialet och kan därför kanske betraktas som tillräckligt allmän och förtrogen för att kunna tilläggas databasen. Följaktligen etablerades:

(56) **partidistrikt 1/1** 'geografiskt baserad avdelning av (visst) politiskt parti'

Även *partibok* är en ej fullt förutsägbar sammansättning, låt vara att slutledet har en användbar underbetydelse:

(57) **bok 1/2** '(större) samling hophäftade blad med omslag'

bok 1/2/a >särsk. för systematiskt förtecknande av olika slags uppgifter<

Åter kan man konstatera att det faktiskt ej primärt är fråga om 'ett slags bok', ens i betydelsen **1/2/a**. Vidare har sammansättningen vissa konnotationer som ej är förutsägbara; dessa konnotationer är bl.a. framträdande vid de två beläggen i materialet. Det finns alltså anledning att etablera:

(58) **partibok 1/1** 'dokument i form av en liten bok, som visar medlemskap i politiskt parti' /särsk. socialistiskt sådant; ofta i symbolisk anv./ *partiboken var hans främsta merit för tjänsten*

En karakteristisk egenskap hos GLDB och de därur genererade ordböckerna är en relativ rikedom på enheter som är morfem i stället för självständiga ord (eller flerordsuttryck); både

förled som *anti-*, *kvasi-* och efterled som *-mässig*, *-cylindrig*. Villkoret för att etablera sådana morfem som egna enheter är att de dels skall vara produktiva, dels att alla eller de flesta sammansättningar de bildar har bör vara mer eller mindre tillfälliga (och alltså ej bör representeras i databasen). Ibland möter man dock kandiderande morfem som ej fullt uppfyller villkoren; en lösning kan då vara att ge dem en indirekt representation genom att trots allt etablera en motsvarande sammansättning, varvid man naturligtvis väljer den mest frekventa eller typiska. Dylika resonemang ligger bakom:

(59) **klövjestig 1/1** 'stig för hästar som transporterar gods på ryggen' /ofta på spec. sadel e.d./

(60) **kakelsättare 1/1** 'yrkesman som anbringar kakel på väggar' /el. likn./

(61) **smokinglir 1/1** 'elegant spel i bollsport' /mest i fotboll/

Det finns inga tillräckligt goda argument för att etablera *klövje-*, eller *-sättare* och *smoking-* (i här aktuella betydelser), som egna enheter. Genom sammansättningarna (som torde uppfylla kravet på förtrogenhet) är de i varje fall noterade i databasen och kan eventuellt etableras om och när de kan visas vara produktiva (kanske föga troligt i dessa fall).

I en materialgenomgång påträffas givetvis även icke-sammansatta nya ord, ofta tillhörande något fackområde. I sådana fall gäller övervägandena främst huruvida ordet ligger tillräckligt nära allmänspråket för att kunna godkännas. Ett påträffat konkordansexempel var:

(62) ... vilade på tanken om en på en gång *participatorisk* och patriarkalisk välfärdsstat ...

Exemplet ledde tankarna till mer typiska kontexter (inom sociologi etc.) som *participatorisk undersökning* och liknande. Troligen bör (62) betraktas som en försvagad eller generaliserad variant av den sociologiska termen, vilken knappast är så esoterisk att den bör hållas utanför databasen. Enligt detta resonemang etableras:

(63) **participatorisk 1/1** 'som utförs genom eget deltagande' /i den process e.d. som undersöks/

participatorisk 1/1/a >äv. allmännare< *idealet var en patriarkalisk men också participatorisk välfärdsstat* .

I ett annat fall kan man nog ifrågasätta om ordet ligger inom "förtrogenhetsgränsen". Här var däremot konkordansexemplet (ur en medicinsk artikel) tämligen självförklarande:

(64) ... lämpligt att behandla rektalt med *klysm*a eller stolpiller ...

Med viss tvekan etablerades:

(65) **klysm**a 1/1 'läkemedel som tillförs genom lavemang'.

Språkvetenskapligt besläktad med den egentliga fackterminologin är yrkesjargongen, ett område (snarare ett konglomerat av områden) som är notoriskt svårt att överblicka. Ibland har man dock turen att påträffa sådana ord, som i konkordansexemplet:

(66) ... allteftersom de hade fått pengar till *kakelfix*, golvspackel och annat material ...

(och ytterligare ett, snarlikt). I järnhandeln har jag mött förpackningar med *husfix* och det förefaller sannolikt att fler typer av *X-fix* existerar eller kommer att skapas. Ordformen förde tankarna vidare, från bygg- till databranschen, där systemerna brukar tala om *en fix*. Resultatet

blev att två nya lemman etablerades, vid sidan av det redan befintliga adjektivet **fix 1**:

(67) **fix 2/1** 'tillfällig anordning som (provisoriskt) löser aktuellt problem' /särsk. om litet extra program i datasystem e.d./ *vi har lagt in en fix så att man inte behöver starta om varje gång man får felmeddelande*

(68) –**fix 1/1** 'massa för fyllnad eller limning' *husfix; kakelfix*

I GLDB förekommer enheter som är bundna till vissa fraser, vanligen med karaktär av idiom. Ibland visar det sig dock att enheten är mindre bunden än väntat; så t.ex. vid *klarspråk*, som uppges förekomma "särsk. i frasen *tala klarspråk*" men är belagt bl.a. i:

(69) ... kompromisslösa, stundom utmanande *klarspråk* verkligen har skyndat på ...

(samt som namn på ett radioprogram). Tydligen bör enheten etableras som ett reguljärt lexem:

(70) **klarspråk 1/1** 'sätt att uttrycka sig som ej innehåller några omskrivningar' / och spec. inga försköningar/;

med kommentaren "särsk. i vissa uttr(yck)". Man kan här göra den reflexionen att fras-bundenhet förmodligen är ovanligare och säkert mindre absolut än man trott; ett pågående avhandlingsarbete (Emma Sköldbberg, nordiska språk vid GU) påvisar en stor formell variation hos föregivet fasta idiom.

Referenser

Allén, S. et al 1970 - 1980 *Nusvensk frekvensordbok 1 – 4*. Stockholm. (**NFO**)

Järborg, J. 1989 *Betydelseanalys och betydelsebeskrivning i Lexikalisk databas*. Göteborg (Språkdata). Dupl.

Järborg, J. 1996 *Formaliserad lexikologi. Rapport från ett långtidsprojekt*. Research Reports from the Department of Swedish. ISSN-1401-5919

Järborg, J. 1997 *Lexikalisk betydelse och användningsbetydelse (LBAB). Projektbeskrivning*. Göteborg (Språkdata). Dupl.

Järborg, J. 1998 *Sammansättningssemantik*. Rapporter från LBAB 1. Göteborg (Språkdata).

Norén, K. 1990 *Svenska partikelverb*. Diss. Göteborg.

Sjögreen, C. 1998 *KwicTag*. Rapporter från LBAB 2. Göteborg (Språkdata).

Svensk ordbok 1986. Framställd vid Språkdata. Stockholm. (**SOB**)

Appendix

Nedan listas alla enheter som ändrats i GLDB, i anledning av märkningsarbetet på de 7199 konkordansraderna (enligt avsnitt 3). Enheterna ges antingen med enbart lemmanummer eller med lemma- och lexemnummer, vilket ungefärligen motsvarar en större resp. mindre förändring. Nya lemman markeras särskilt.

av 2		broschyr 1/1
avancemang 1/1		dag 1
avancerad 1		dagdröm 1/1
bankkonto 1/1 NY		dagenefter- 1/1 NY
barndom 1/1		dagg 1/1
brasa 1/1		dagis 1/1
dagligen 1/1		kal 1/1
dagordning 1/1	kaos 1/1	
dags 1/1		kaotisk 1
dagsetapp 1/1 NY		klaff 1/1
dagsläge 1/1		klagan 1/1
dagtid 1/1		klangspel 1/1 NY
etapp 1/1		klar 1
fix 2/1 NY		klara 1
-fix 1/1 NY		klarspråk 1/1
fjärrkontroll 1/1	klass 1/1	
fläck 1		klassiker 1/1
fond 1/1		klassisk 1/3
förmedlare 1/1	klen 1/1	
ge 1/3		klia 1/1
grossist 1/1		kliché 1/2
grupp 1/1		klicka 1/4
gul 1/1		klient 1/1
gäng 1/1		klippa 2

kaffe 1		klippblock 1/1 NY
kaka 1/2		klippvägg 1/1
kakelsättare 1/1 NY		klocka 1
klockarfar 1/1	kund 1/1	
klubb 1/1		kvalitet 1/1
klump 1/1		kärna 1/1
kluster 1		kö 1/1
klysma 1/1 NY	land 1/1	
klädd 1/1		marknad 1
klättra 1/1		motsättning 1
klövjestig 1/1 NY		omsättning 1
knacka 1/1		organisation 1
knal 1/1		panna 1/1
knapp 1/2		partibok 1/1 NY
knapp 2/1		participatorisk 1/1 NY
knappast 1/1		partidistrikt 1/1 NY
knekt 1/1		politisk 1
knepig 1/2		poäng 1/1
knipa 2/1		produktion 1/1
konto 1/1		redovisning 1/1
kontor 1/1		rutin 1
kraft 1		rörelse 1/4
kraftig 1/1		smak 1
kraftliner 1/1 NY		smaka 1
smal 1/1		smyga 1
smeka 1/1		stolpe 1/1
smita 1/1		stämpel 1/1

smitta 1/1

smitta 2

smokinglir 1/1 **NY**

smula 1/1

smula 2/1

smyg- 1/1

tillstånd 1/2

tripp 1

tur 1

typ 1/1

tåg 1/2

vecka 1/1